

УДК 378.027.7

Вікторія Малюська,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри державного
управління і менеджменту
Національної академії державного
управління при Президентіві України

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ АСПЕКТІВ ПРАВОСЛАВНОЇ ПЕДАГОГІКИ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто особливості впровадження та застосування основних принципів, методів та засад православної педагогіки в контексті підготовки фахівців у вищих навчальних закладах для формування духовно-ціннісних орієнтирів у майбутніх фахівців засобами православного спадку.

Ключові слова: православна педагогіка, духовно-ціннісні орієнтири, навчальний заклад, культурологічний аспект.

В статье рассмотрены особенности внедрения и применения основных принципов, методов и базисов православной педагогики в контексте подготовки специалистов в высших учебных заведениях для формирования духовно ценностных ориентиров у будущих специалистов средствами православного наследия.

Ключевые слова: православная педагогика, духовно ценностные ориентиры, учебное заведение, культурологический аспект.

The features of introduction and application of basic principles are considered in the article, method and principles of orthodox pedagogics in the context of preparation of specialists in higher educational establishments for forming spiritually valued orient for future specialists by facilities of orthodox inheritance.

Key words: orthodox pedagogics, spiritually valued orient, educational establishment, culture aspect.

Христос явив людству безмірну любов всім Своїм життям і Своєю справою. Він – Пастир, Який страждає за Своїх овець і, щоб врятувати їх, без коливань виступає проти вовків, що приходять, навіть ціною Свого життя. У будь-якій ситуації Він розглядає людину як Боже чадо, вівцю, що заблукала, блудного сина. Його «видатна здатність спілкуватися зі слухачами виявляє вчительський дар ефективно передавати досвід всім, хто Його слухав». Це найважливіша риса особи вчителя, яка обумовлює успіх навчання. Христа називали Вчителем Його учні і весь народ. Навіть

фарисеї називали Его «Равві», коли бачили Його спосіб життя, ставлення до простого народу, а головне – Його пізнання. Всіх людей Він любив однаково і не робив відмінності між рибакон і учителем синедріону, чоловіком і жінкою, воїном і торговцем, іудеєм і самарянином. Він був Вчителем і Рятівником всіх і всіх обіймав Своєю безкінечною любов'ю, тому Його всі слухали і захоплювалися Його словами (Лк. 4:22; 19:48). Особливу любов Він проявляв до грішників, до яких всі ставилися з прозрінням і не відвертався від них з прозрінням або фарисейською гордовитістю. Господь Ісус Христос показав людству дійсний сенс і мету виховання: уподібнення людини Богові, тобто досягнення обоження. Вся Його педагогічна діяльність полягала в прагненні привести людину до досконалості, щоб вона досягла подібності Богові по благодаті. Учення Христа було ясным, зрозумілим і природним. Він вживав прості слова, і Його вислови були зрозумілі для слухачів, на відміну від філософів, вирази яких часто були неясними і повними сумнівів.

Аспектами православної педагогіки займалися такі вчені і богослови: А. А. Дернів, отець Євгеній Шестун, Прот. Зеньковський В. В., Сурова Л. В. та ін.

Мета статті – здійснити аналіз і систематизацію принципів православної педагогіки на основі її імплементації в процес вчення на різних рівнях і в різних учбових закладах; запропонувати механізми, необхідні для подальшого поширення принципів православної педагогіки і православної катехізації.

Якщо Господь бачив, що деякі істини неясні для слухачів, пояснював їх за допомогою прикладів з повсякденного життя або історичних подій. До людей Христос не ставився як до одного цілого і безликому натовпу, а розрізняв кожен окрему особу і звертався до кожного особливо. Він бачив позитивні і негативні сторони кожної людини, її проблеми, побоювання, інтереси, бажання, душевні рани, відчуття, страждання. З кожним Він розмовляв по-своєму, але до всіх ставився з любов'ю. Він ласкаво розмовляв з людьми неосвіченими, але такими, що мають добрі наміри, і вони, у свою чергу, без боязливості і шанобливо розмовляли з Вчителем. Так створювалися стосунки щирості і відвертості, які багатьох приводили до покаєння [1].

Христос всіх дивував Своєю любов'ю, яка є «невичерпним історичним джерелом мудрості, сили, натхнення для кожного вихователя». Він говорив так, щоб Його учення могло глибоко проникнути в серце кожної людини. Христос розмовляв з жінками (Ін. 4:7–27), рибакон (Мф. 4:18–22), митарями (Лк. 5:27–29), грішниками (Мф. 9:10–13), прокаженими (Лк. 17:12–19), прозелітами (Ін. 12:20). На Його доброзичливе відношення багато хто звернув увагу і тому говорили, що Він навчає, «як той, хто владу має, а не як книжники і фарисеї» (Мф. 7:29). Він учив в різних місцях: у полі (Мф. 12:1–8), на березі моря (Мф. 4:18–22), на горі (Мф. 5–

7 гл.), в селищах (Мк. 8:27–9:1), біля колодязя (Ін. 4:4–38), інколи і в будинках Своїх учнів (Мф. 9:9–13) і слухачів (Лк. 19:5–27), на міських вулицях (Лк. 13:26), в місцях, присвячених Богові (Ін. 5:1–14), навіть в місцевості, яка була населеною язичниками (Мф. 8:28). Йому завжди удавалося привернути увагу Своїх слухачів використанням притч, подій, прикладів, які були близькі життю і мисленню всіх верств населення і могли вельми допомогти у вирішенні будь-яких життєвих ситуацій. Тому Климент Александрійський говорить, що Христос – не просто приклад, який варто наслідувати, а винятковий зразок для кожного педагога.

Про методи педагогічної діяльності апостола Павла ми дізнаємося з його послань, в яких відображена велика турбота про виховання тих, хто прийняв Христову віру. Апостол Павло описує педагогічну цінність Закону (Рим. 2:13; 3:24), який, проте, не міг звільнити людину від гріха (Рим. 7:5; Гал. 2:16). Євангеліє, на відміну від Закону, дає людині надію і можливість звільнитися від гріха, якщо людина вільно вирішить слідувати Христову ученню (Рим. 3:21–22). «Апостол Павло засвідчив своїм життям, ученням і письменницькою працею, що був стовпом педагогічної діяльності Церкви» і закликав своїх учнів наслідувати його в діяльності, вчинках і вірі. На підставі його послань ми бачимо, що він не прагнув представити себе як зразок, але як приклад конкретної поведінки християн (1 Кор. 4:16–17). Кожен вчитель (катехізатор) повинен керуватися цим принципом апостола Павла і стати прикладом для учня, тому що від цього залежить успіх його катехізаторської роботи. Він повинен сприймати своїх учнів як дітей Божих, за яких Христос був розіп'ятий і пролив Свою Кров. Такий погляд приведе його до відчуття відповідальності за дітей, яких він учить, і збудить в нім прагнення виконати своє служіння щонайкраще за прикладом Христа і в дусі Його слів: «Я дав вам приклад, щоб і ви робили те ж, що Я зробив вам» (Ін. 13:15). Катехізаторську роботу апостол Павло виконував з розсудливістю і смиренням у поєднанні з молитвою за своїх учнів (Еф. 1:16). Своім слухачам він радив, щоб вони в своєму житті виконували те, що він сам виконував. У посланнях він детально описує, яким має бути справжній вчитель, яким повинен бути зміст його учення і процес вчення. Велике значення він надає правильному ученню (Евр. 13:9) і підходу до слухачів, який повинен відрізнятися миролюбністю і кроткістю (2 Тім. 2:25). Апостол Павло у своїй педагогічній діяльності застосовує також добре зважену строгість (2 Кор. 7:8–9), яку сполучає з істинною любов'ю (Флм. 8–9). Основними вихідними точками педагогіки апостола Павла були «духовне батьківство, любов і особиста жертвність за учнів». Церква прийняла їх, і вони стали моделлю для подальшої педагогічної практики православного виховання. Апостол Павло підтримував особистий контакт з кожним учнем і тому міг реагувати на особисті проблеми кожного з них. Цей принцип він розповсюдив і на соціологічну сферу і до кожної церковної общини підходив з врахуванням

її особливостей. На основі цього він пристосовував свій підхід до кожної особи винятковим чином і прекрасно зумів вирішити всі, які виникали непорозуміння [2]. Для більшої ясності викладу і кращого розуміння основних істин віри апостол використовував приклади з буденного життя (Рим. 6:18–22). За допомогою прикладу він міг виразити великі істини, які людина інакше не змогла б зрозуміти. Такий підхід застосовували пізніше всі Отці і учителі Церкви, які проявили себе як найбільші педагоги в історії людства. Багато прикладів і образів, використані апостолом Павлом, завдяки своїй оригінальності стали частиною свідомості Церкви. Серед всіх варто пригадати порівняння Церкви з тілом (1 Кор. 12:12–27; Рим. 12:4–5). Катехізаторську роботу апостол Павло ставив на христоцентричну основу (1 Кор. 15:12–31) і виходив з неї у вирішенні всіх питань. Боротьбу віруючих, які вирішили жити для Христа і прагнуть досягти своєї мети, він порівнює з боротьбою атлетів (1 Кори. 9:24), а їх духовна зброя – з озброєнням воїна тієї епохи (Еф. 6:13–17). В Древній Церкві батьки шукали хороших вчителів для своїх дітей, щоб ті навчили їх багатьом речам. Блажений Феофілакт Болгарський говорить, що Отець один, але вчителів може бути багато. Робота кожного доброго вихователя пов'язана з навчанням дітей з ціллю привести їх до спасіння. Климент Александрійський посилається на педагогічну діяльність Христа і призиває вихователів навчати дітей спасительному способу життя. Сьогодні катехетами називають тих, хто викладає Закон Божий в початкових і середніх школах, або в церковних общинах і має канонічну місію (тобто дозвіл учити) від місцевого єпископа. У педагогічній діяльності особа вчителя відіграє значну роль. Святитель Василь Великий говорить: «У добрих вчителів і уроки добрі, а в злих, звичайно, злі». Цю істину підтверджує святий Макарій Єгипетський: «Зле слово і добрих робить злими, а добре слово і злих робить добрими». Це означає, що підбір підходящого катехізатора дуже важливий, і слід уважно стежити за тим, щоб це була не просто добра і набожна людина, але щоб він був православним, знався на богослов'ї, мав правильний педагогічний підхід і життєвий досвід, для того, щоб його катехізаторський вклад був якомога значним. «Якщо при тілесному лікуванні не всякому дозволено робити над хворим вживання ліків або якого знаряддя, а лише тому, хто придбав в цьому мистецтво довготривалістю, досвідом, вправністю в лікуванні і ученням в тих, що знають, то яка ж підстава всякому без розбору займатися лікуванням словом, де якщо і зовсім небагато опущена із виду, приносить це досить велику шкоду?» [3]. Митрополит Антоній Сурожський говорить: «Я абсолютно упевнений, що займатися дітьми може всяка людина, яка їх розуміє і може їм передати свою віру, – не лише головні, розумові знання на релігійні теми, але горіння власного серця і розуміння доріг Божих». Катехізатором може бути людина, яка сумлінно підготується до свого катехітичного служіння і керуватиметься порадою

святого Полікарпа Смірнського: «Будемо спочатку учити самих себе поступати по заповідям Господнім», а потім «і дітей будемо виховувати в страху Божому». З цього виходить, що катехізатор повинен вести духовну боротьбу і очищати свою душу від пристрастей, щоб він міг дієво допомогти учням, а через них, можливо, і їх батькам. Один чернець на Святій Горі Афон одного дня сказав: «Спочатку стань аскетом, а потім вчителем». Ці слова повинен мати на увазі кожен, хто хоче бути добрим християнським вчителем, тому що головним достоїнством вихователя є чеснота, яка опирається злу і відвертає вихованців від гріховних бажань. Чеснота вважається антиподом зла і містить всі суспільні і етичні цінності. Через духовну боротьбу катехізатор має можливість здобувати освіту Святим Духом, щоб як можна ясніше викладати дітям істини Божі. Свою справу він повинен виконувати зі свідомістю упокорювання і послуху Христу, Який присутній в Церкві. Він завжди повинен пам'ятати про таємну глибину життя Церкви і мати «ті ж відчуття, які і в Христа Ісуса» (Флп. 2:5), тобто думати більш про Богу, ніж про людське. Катехізатор повинен ґрунтовно ознайомитися з православним богослов'ям в теоретичному і практичному аспекті, щоб мати можливість, з одного боку, правильно пояснити дітям богословські питання, а з іншого боку, привести їх до правильного християнського способу життя [4]. Катехізатор має бути «досконалою християнською особою, мати вчительські здібності, проникливий розум, багату особисту бібліотеку і хороше наукову, філософську і соціологічну освіту». А перш за все, він повинен мати відкрите серце, щоб він зміг прийняти просвітлення і благодать Святого Духу. Йому слід усвідомити і відчути важливість і таємничий характер слова Божого. Усвідомлення безсилля прийти до повного пізнання Бога повинно привести його до постійного шукання за допомогою духовного очищення себе від пристрастей, щоб бути в змозі прийняти благодать Святого Духу і прийти до пізнання Бога. Катехізаторська діяльність Церкви має велике значення, тому що Христос прийшов врятувати всіх людей і хоче, щоб всі прийшли до пізнання істини. Обов'язок катехізатора – з вірою і натхненням вести дитячу душу до вічного світла духовних цінностей. Щоб катехізатор міг ефективно впливати на своїх учнів і мати успіхи в своєму відповідальному служінні, він, перш за все, має бути щиро віруючим і постійно брати участь в літургічному житті Церкви та її Таїнствах. Він не може обмежуватися теоретичним і абстрактним повідомленням християнських істин віри, але повинен стати для своїх учнів живим прикладом віри і добродіяльного життя, яке гідне наслідування. Це означає, що життя катехізатора має бути зразком, якому учні добровільно хотіли б слідувати, і це дасть можливість катехізатору в невимушеній формі викладати своїм слухачам всі євангельські істини як образ і природну норму життя. Якщо він завоює їх довіру, то отримає можливість направити їх на дорогу спасіння, щоб вони з мужністю почали

духовну боротьбу, яка доведе їх до переможного кінця. А найвищою похвалою для вихователя буде, говорить святий Іоан Златоуст, якщо дитя покаже великі чесноти, ніж має сам вчитель [5].

Неправильне розуміння катехизаторської діяльності може привести до зловживання терміном «катехізація» і обмежити його «релігійним промиванням мізків людини знаючої «церковними» людьми, які охоплені егоїстичними інтересами і темними спонуканнями, з метою залучити її в церковне угруповання». Але катехізацію не можна ототожнити з догматизмом, примусом, спробою насильницького залучення людини в яку-небудь релігійно-ідеологічну систему, в якій вона житиме, підкоряючись духовному абсолютистському (тоталітарному) режиму. Хоча християнством часто зловживали, і навіть сьогодні їм зловживають в ідеологічних цілях, ми повинні усвідомлювати, що дійсна місія християнства – це місія свободи, метою якої є добровільна досконалість людини на основі співпраці (синергії) Бога і людини. Катехітична місія Церкви – свідчення світу про Божественне Одкровення, яке є конкретне, історичне, живе, сучасне, динамічне, особисте і суспільне. На підставі Божественного Одкровення людина представляється як істота зі своїм початком і кінцевим призначенням, що чітко визначає орієнтацію педагогічного процесу, завершенням якого є єдність людини з Богом і явлення образу Божого в людині. Основою виховання і освіти людини є його синергія з Триєдиним Богом, без якої людина не може досягти обоження. Це здійснюється завдяки живому зв'язку людини з Богом в любові. Виховання вказує катехумену можливість вступу до спілкування зі Святою Трійцею і людьми, тому Церква веде своїх нових членів до правильного розуміння сенсу життя і до особистого зв'язку з Триєдиним Богом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бендик О. М. Християнська етика / О. М. Бендик, О. І. Гнатів, О. В. Огірко. – Львів : [б. в.], 1997. – 88 с.
2. Мончак О. І. Основні поняття етики / О. І. Мончак. – Львів, 1994 (рукопис).
3. Огірко О. Моральне виховання молоді на основі християнського вчення. Сучасне українське виховання / О. Огірко. – Львів : Основа, 1997. – 81 с.
4. Олесницький М. Із системи християнського віровчення / М. Олесницький. – До. : [б. ст], 1916. – 203 с.
5. Зузуляк Я., прот. Катехітична місія Церкви / Я. Зузуляк, прот. – К. : Пролог, 2008. – 158 с.